

PRIKAZI

CÉCILE FABRE: ŠPIJUNIRANJE KROZ ZATAMNJENO STAKLO/ ETIKA ŠPIJUNAŽE I PROTIVOBAVJEŠTAJNE SLUŽBE

(United Kingdom: Oxford University Press, 2022, 264.)

Приказ

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6591528>

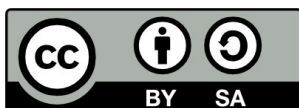
Ana Galić

Udruženje Sofia, Banja Luka
ana.galic.bl@gmail.com

U izdavaštvu Oxford University Pressa u Velikoj Britaniji, 2022. godine je objavljena knjiga naziva *Špijuniranje kroz zatamnjeno staklo/Etika špijunaže i protivobavještajne službe*, Cecile Fabre. Knjiga se sastoji iz devet poglavlja, uvoda, epiloga, bibliografije i indeksa, a broji 264. stranica. Na početku knjige nalazi se posveta Ericu i Martinu.

Prvo poglavlje naziva „Građevinski blokovi“ („Building Blocks“) postavlja ton cijele knjige i donosi pregled etike špijuniranja gledano iz ugla klasičnog morala i političke misli. Autorka nije koristila genealoški, nego problematski pristup. Govori nam da je špijunaža, zajedno sa prostitucijom i najamništvom, treće po redu najstarije zanimanje u svijetu. Ono što im je zajedničko jeste da sva tri zanimanja predstavljaju nužno zlo. Zatim nas provodi kroz primjere. Da li je špijunaža moralno opravdana ili ne, dvoji se i u samoj Bibliji (slanje Mojsija da špijunira Kanovu zemlju, špijuniranje kralja Jerihona). U „Umijeću ratovanja“ Sun Tzua, špijuni se spominju kao najvažniji element u ratu, jer „od njih zavisi mogućnost vojske da se kreće“¹. Za vođenje rata na prvom mjestu je potreban moral, tj. da se narod i vlada poistovjećuju, a zatim da se rat što prije okonča (najviše radi siromašnog dijela naroda). Zbog svega toga je potrebno znati namjere i mogućnosti neprijateljske strane, a to se najprije može učiniti špijuniranjem. Špijuni su se kažnjavali žestoko, bez obzira da li su se tretirali kao izdajnici ili ne, a Fabre navodi primjer iz knjige Liebera Coda: smrt vješanjem. Kada posmatramo špijunažu u klasično doba, akcenat je tada stavljan na humani dio, na inteligenciju čovjeka, a kasnije je više bilo riječi o tehnologiji, odnosno o vještinama poput otvaranja pisanja ili dekodiranja.

Tri su savremena pristupa problemu špijuniranja: „prljave ruke“, ugovorni

1 Cécile Fabre, *Špijuniranje kroz zatamnjeno staklo/ Etika špijunaže i protivobavještajne službe* (United Kingdom: Oxford University Press, 2022, 264.), 14.

pristup i teorija pravednog rata². Prvi pristup može biti moralan ili nemoralan, a tiče se odnosa prema špijunima koji mogu biti odgovorni ili ne za svoje: prevare, izdaje, ucjene ili manipulacije. Drugi pristup ima tri uporišta: Hobbesovu premisu da se pojedinci interesuju jedino za dobrobit samih sebe, zatim Lockov pristup da su individue moralno jednake i da se tako prema njima mora i postupati i treći je Rawlsov moralni model, po kojem su racionalni građani dužni da štite jedni druge. Treći pristup na špijunažu gleda kao na alat u okviru *jus in bello*.

U drugom poglavlju naslovljenom „Političke tajne“ („Political Secrets“) autorka vrši poređenje dva gledišta koja se tiču političkih tajni, pozivajući se na vrijednosti demokratskog djelovanja i sigurnosti. Prvo gledište se vodi time da tajni već ima previše, posebno ako se pomenu slučajevi Edwarda Snowdena i Chelsea Manninga. Drugo gledište se pita da li se špijunaža može uvesti kao nečije pravo na tajnu, te se za najrelevantniji primjer uzimaju vojne trupe i njihov način funkcionisanja koji je jasno skriven od šire javnosti. Spomenuvši demokratska prava, Fabre postavlja pitanje da li je i pravo na sakrivanje političkih informacija jedno od osnovnih demokratskih prava svakog građanina. Najbanalniji primjer jeste tajnovitost prebrojavanja glasova poslije izbora, te načina prebrojavanja glasova, koji je danas najčešće elektronski, koji, ukoliko bi bio javno dostupan, ne bi mogao biti sproveden u potpunosti korektno. Fabre zaključuje da se čak ni Julian Assange ne bi složio sa potpunom prozirnošću pristupnih kodova, niti da je u redu imati potpunu kontrolu nad informacijama kao što je to možda slučaj u Sjevernoj Koreji, već da je po same građane, ali i vladu ili političku aktivnu zajednicu jedne države najsigurniji oblik imanja pristupa onim informacijama koje su narodu potrebne, dok su informacije koje su od značaja za upravljanje vlade jedne države najsigurnije kada su čuvane u tajnosti.

Treće poglavlje nosi naziv „Braneci špijunažu“ („Defending Espionage“) i donosi nam raspravu o dozvoli za špijuniranje. Autorka u ovom poglavlju donosi podupiranje dužnosti špijuniranja, najprije navođenjem dužnosti da se dođe do informacija o političkoj strani koju treba poduprijeti, u slučaju da recimo dođe do neophodne vojne intervencije, a zatim govori o dužnosti da se dođe do neophodnih informacija kako bi se umanjili rizici stupanja u bilo kakve pohode koji već sa sobom nose kršenje

ljudskih prava, ali su iz nekog razloga na taj akt primorani.

„Ekonomska špijunaža“ („Economic Espionage“) je četvrto poglavlje knjige i počinje s par praktičnih primjera ekonomske špijunaže: britanska vlada šalje svoga škotskog botaničara Roberta Fortuna da ukrade recept za pravljenje čajeva u Indiju; drugi je primjer Huawei telefona i njegovog „upgrade“-a na 5G mrežu, koji je već dok ovo pišemo vrlo vjerovatno blokiran od strane mnogih vlada zbog sumnje da bi Kineska Republika mogla raditi špijunažu Zapadne ekonomije. Ekonomska špijunaža je na lošem glasu u medijima, a odbačena u akademskom svijetu. Ipak, autorka nastoji da popuni praznine kada je u pitanju pojam ekonomske špijunaže, navođenjem primjera kojima utvrđuje da ekonomska špijunaža sponzorirana od strane države predstavlja dobro koje štiti državu od privatnih interesa. Hipotetički, uzмимо dvije vrste špijuniranja vlade Francuske: vlada će u jednoj od IT privatnih firmi vezanih za kontrolisanje nuklearnih postrojenja ubaciti jednog svog čovjeka; isto tako će u jednom od nuklearnih pogona u Kini ubaciti jednog čovjeka iz francuske vlade; u oba slučaja postoji bojazan izdaje same države koja šalje svoje agente špijune. Ovdje se dovode u pitanje i privatizacija generalno, kapitalistički sistem i pravo svakog građanina na informaciju, pa tako i ekonomsku.

Peto poglavlje knjige naziva „Prevara“ (Deception“) dovodi u pitanje informacije. Informacije kojima se koriste političke zajednice nisu javno transparentne, u cilju zaštite prava svojih građana. Samim tim, jedan telefonski poziv, sumnjiv e-mail ili neobjašnjena eksplozija, mogu dovesti do zapitanosti o sigurnosti građana određene političke zajednice i to automatski za sobom povlači radnje koje uključuju i prevaru, manipulaciju, a nekad i prisilu. Ovakve operacije su moralno upitne. Najpoznatiji primjeri prevara i manipulacija jesu ubacivanja agenata pod lažnim imenom u trupe drugih vlada i manipulisanje putem dobijenih informacija. Autorka se ovde više puta poziva na poznat Kantov stav o apsolutnom ne-laganju u bilo kojim uslovima, te daje pravo pojedincu/špijunu da laže, ukoliko će to zaštititi ljude od potencijalnog ubice.

„Izdaja“ („Treason“) je naslov šestog poglavlja. U ovom poglavlju špijuniranje se po savremenom shvatanju tretira kao umijeće izdajništva. Špijun mora izdati svoju državu ili bar poziciju koja mu je s povjerenjem data, a za koju on vrši izdaju povjerenih mu informacija. Autorka u

2 Sama špijunaža ne može da se analizira bez pominjanja teorije rata, čiji su glavni osnivači: Vitoria, Gentili, Grotius, and Vattel.

ovom pitanju vidi živu stvar i navodi primjer najpoznatijih špijuna koji su završili kao državni izdajnici, a u vrijeme Hladnog rada: Kim Philby, Oleg Penkovskiy, Oleg Gordievsky i Aldrich Ames. Ovo pitanje je i danas aktualno i predstavlja najozbiljniji kriminalni prestup³ koji postoji, a radi težine samog zločina navešćemo da je u Velikoj Britaniji kazna za izdajništvo doživotni zatvor, a u SAD-u je u pitanju zatvor u trajanju od pet godina ili smrtna kazna. S obzirom na posljedice, izdaja predstavlja najozbiljniji etički izazov što se tiče špijunaže.

U sedmom poglavlju naslovljenom “Novačenje” (Recruitment) autorka donosi neke od etičkih poteškoća koje se tiču uvođenja u svijet špijunaže, a za sobom povlače radnje koje uključuju: novac, laskanje (ulizivanje), ideološko vršenje pritiska, prijatnje i sl. Sam pojedinac se može odlučiti da postane špijun iz mnogo razloga: materijalna nagrada, moralna ili politička obaveza, ogorčenost i srdžba usmjerena na svoju vladu, potreba za prepoznavanjem, slabost na prijatnje. Razmatrajući svaku od navedenih radnji, odnosno razloga, ovo poglavlje nam donosi niz primjera za i protiv svega navedenog, te dovršetak razmatranja etike ljudskih resursa, a u konačnici potvrđuje špijunažu kao “prljav posao”, ali opet ne toliko prljav da bi za sobom povlačio presudu.

U naredna dva poglavlja čitamo o tehnološkim sredstvima koja se ubrajaju u poslove špijunaže. **Poglavlje pod rednim brojem osam nosi naziv “Tehnologija” (“Technology”)**, a **poglavlje pod rednim brojem devet nosi naziv “Masovni nadzor” (Mass Surveillance)**. Tri su vrste tehnologije koje se koriste u svrhe špijuniranja: praćenje poruka i poziva; zatim posmatranje i sakupljanje fotografija; i, na kraju, sakupljanje informacija u cyber-prostoru. Izdvojićemo izazove koji najčešće prate savremene cyber operacije, a to su: identifikacija, atribucija i brzina. Kada pak govorimo o nadziranju, riječ je o kontrolisanju određene grupe ljudi za čijeg pripadnika se smatra da bi mogao da izvrši čin nasilja. U novije vrijeme, u vrijeme Interneta, svi mi smo na neki način pod nadzorom, objašnjava Fabre. Ukoliko je masovno nadziranje bilo kog tipa štetno, neefektivno, ono je nemoralno, a jedno od najvećih moralnih pitanja vezanih za pitanje masovnog nadziranja tiče se prava na privatnost.

Problem ili pitanje špijunaže kao takvo predstavlja nov

i neistražen teren na području filozofskih istraživanja, bilo teorijskih, bilo praktičnih. Uz navođenje brojnih primjera u okviru ove knjige, autorka nas vodi pitanjima vrijednosti šta je to dobro, a šta loše u vezi špijuniranja i uvijek se trudi da nam na kraju svakog poglavlja ponovi zbog čega bismo trebali razmisliti o navedenim problemima. Stil pisanja je ličan, s previše subjektivnih komentara koji donekle umanjuju vrijednost navedenih istorijskih činjenica svodeći kompletan rad na formu eseja. Uprkos dojma kao da autorka svoje tvrdnje brani od nećijih vanjskih napada (ipak upućenih čitaocima sa drugačijim stavovima), ono što predstavlja prostor za korigovanje jeste pretjerana sloboda u navođenju prekobrojnih i suprostavljenih i različitih stavova i njima svojstvenih primjera. Naime, iako knjiga broji devet poglavlja sastavljenih od mnošta potpoglavlja, iz čega bi se dalo naslutiti da je pred nama koncizno uređen tekst, ipak bi, ukoliko dođe do drugog izdanja, ovaj rad trebalo disciplinovanije urediti, čak i sa manje materijala i sa navođenjem manje primjera. Uprkos ovim nedostacima, pred čitaocima je tekst zanimljivog karaktera čiji značaj u naučnom smislu tek treba ugledati svjetlost dana. S tim u vezi, autorka je ovom knjigom obogatila naše znanje iz područja eksperimentalne etike, a ujedno dala doprinos i filozofiji generalno, pomogavši nam da na jedinstven način shvatimo da li je i koliko špijuniranje kao fenomen bilo (moralno) opravdano, nekada, kao i danas.

3 Ovdje je riječ o određenoj socijalnoj pripadnosti, što se označava kao presudno u etičkom smislu, a nevažna je nacionalnost ili činjenica da jedna osoba ima zaštitu od strane države, objašnjava Fabre.